

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

772 38
SÄHLGRENKA SJUKH.
DEPT. I *
UNIVERSITETS BIBLIOTHEK
MEDICINSKA SEKTIONEN

[Lindesfolpe]

Pehr Dubbsr.

[SS.ä. 4034.]

Sahlgrenska Sjukhus-
Biblioteket.

Ob!

Tagaerisjen

"Täncker om metken
etc. har H. defel på
de sista tiderna i
Groddeys en riklig."

[7. dindestolpe]

JOHAN LINDERS

Bankar

Om

Grossan/

och

KIN-KINA

Barfen.

STOCKHOLM,

Tryckthoos Sal. J. G. MATTHIÆ, Kongl. Ant.
Archivi Boktryckarens Enckia/
Af JOH. L. S. HORN, Fact,
Åhr 1717.

JOHAN LINDERS

Druck

in

der
Königlichen

Druck

ANSTALT

in

1804

Druckerei
Archiv
Herrn v. S. Horn, Hof
1717

I. N. 7.

A I hålla then lofwen / som uthi
mine Tanckar om Fransoser och
Dregel=Curen pag. III. giordes /
hade iag fuller långesedan bordt
mig yttra om Grossans Natur / och
Kin-Kina Barkens werkande i menniskians
kropp; men sedan iag nästförledne åhret hade
genom Trycket låtit uthgå mina Tanckar om
Mattar och Skrijdsfåa / och wid slutet af same
ma lilla book mig uthlåtit / at icke allenast alle
oförnuftige diur / uthan ock then förnuftige
menniskian af en ganska lijten Fröomatck här
kommer / är mig berättadt wordet / at thenna
min uthlåtelse tåmmeliga misshagat en wiß lård
man / som ock förthensskuld sig straxt then mö
dan åtaga skulle / min mening skriffteligen of
werånda at kasta / och therjämte bewiisa / at alt
hwad til ett lefwande diur betarfwas / låge för
borgadt uthi qwinnans egg / som allenast be
höfde af mansens såd upqwickas / at thet seder
21 mera

mera kunde sina Dehlar hwar effter annan uthgreda.

och som jag alltid är / och genom Guds nåd hådan effter skal wara af thet sinne / at / tå mig något läres / thet jag tilförne intet weet / eller om jag warder rättad uti thet / som kan wara feladt / med tacksamhet uptaga / och mig ther effter ställa / så har jag med thetta mitt lilla arbete så länge hwiilat. Doch som sedermera ingen ting hörds ther uthaf / föruthan hwad ex Cathedra skal wara omrördt / fattar jag åther penan / i then acht och mening / at effter mitt yttersta förstånd underwisa mina Landsmän på Swensko / hwad Grossan är / huru then bör bothas / och på hwad sätt then så wiidt bekante West-Indiske Kin-Kina Barcken sin underliga werkan uti Grossans hånmande förrättar ; förmodandes / at hwar och en / som weet sig wara menniska och kunna fehla / mina ensaldiga tanckar uti ett och annat måhl gunstigt uthtyder / eller ock straxt framkommer med något bättre / tå jag intet skal i någon måtto underlåta / honom / ehoo han ock är / med all wederbörig tienst och tacksamhet at bemöta.

I het Första Stycket / Om Grosseffens Natur och Orsaker / samt Torst=Febern.

Ingen Siukdom här i landet är mera bekant och mera gängse / än Grosseffan; men ingen är ock mindre bekant til sin Natur och egenkap / til sina orsaker / och hwadan thet egenteligen kommer / at Grosseffan håller sina stas vices, sin wissa tid och stund / med köld och hetta / och the flere hwar effter annan sig ordenteligen påföljande tekn. Många Läkare hafwa fuller skrifwit ther om / men stadna gemensligen uthi owisze och emot hwar annan strijdande meningar / så at thet werkeligen är en sak af stort omhugsfande / at sig i thetta måhlet således kunna uthlåta / som Läsaren skal vara nögd med / och ändå intet stråfwa emot sanningen.

Thenna Siukdomen warder här i Sweriget nämnd med åthskillige namn. Merendels kallas then Grosse / hoos några nämnes then Skålfwa. I Wärmeland och Westergöthland warder then gemensligen kallad Kalla. Arthesuthan åthskillig i anledning af tiden / på hwilken han igen kommer / och blifwer således kallad hwar dags Grosse / Annan dags Grosse / eller Tertian, och Tredie dags Grosse / eller Quartan. Ty i thet hon kallas Tertian och Quartan, sker icke therföre / at
A 2
hon

hon hwar tredie och hwar fierde dag igenkommer / uthan man måste rächna inclusive och med then dagen hon sig först anmäler.

Alle hetsige febrer, ja ock sielfwa Pestilention / begynna med en Frossa; men thet är nu intet mitt upfåth / at handla om sådane siukdomar / hafwandes iag redan åhr 1711. om Pesten gifwit mina tanckar i liuset. Jag sade / at hetsige febrer åfwen begynna med en frossa och rysning; doch följer sedan något annat ther uppå / som gör åthskillnaden emillan en hetsig och en kall feber. Och ehuruwäl thesse här ofwan nämde trenne frossor esomofftaste af enahanda orsak sitt uhrsprung hafwa / så äre the doch til många tekn åthskilde / föruthan thet / at the under tijden måste hwar effter sin art bothas och fördrifwas.

Uthi Italien och merendels alle varme ländor är frossan ganska sällan gångbar / så at the ock then sällan botha / uthan låta thet måst ankomma på naturens utharbetande och lufftens tilhielp / skattandes then lyckelig / som frossan får / som the ock wilja köpa frossan uthaf hwar andre. Men uthi the kallare orter är thenna främpan mähta bekant; Särdeles har then nu i samfålte try åhr här i Swerget warit algemen både i städerne och på landet / at then intet warit så mycktet om sig gripande sedan åhr 1692. och 1693. då then smittosame quartanen här i staden och fring landet wankade / hwar igenom många menniskior dödde : hafwandes man wid thenna senare hafft tilfålle at wara åsyna
witnen

wittne til några särdeles teñ och beswärlighe-
ter / som intet tilförne warit här hos oss upteñna-
de / them jag ock wil på sitt rum anföra.

Thet händer fast offta / at thesse kalle febrer
sig fördubla / således at man kan plågas med
hwardags frossan mera än en gång hwar dag
doch på olijke stunder / och med olijke teñ. Af-
wen så sker thet med annan dags Skålswan /
och lijkaledes med then / som hwar tredie dag
ansätter / kunnandes thesse icke allenast fördub-
blas til sielfwa Dagarne / uthan ock til timarna
om Dagen / i thet the twänne gånger eller ock
flere på en dag igenkomma; warandes såle-
des thesto swårare för Patienten och Läkaren /
som the then förre ingen tijd lemna til at sig för-
friska och bemanna / och then senare hindra /
at giöra hwad som Konsten kan påminna och
befalla.

Uthi Läkare wettenskapen är thet icke mindre
hurtighet / at skilia then ena siukdomen ifrån
then andre / och wetta hvars och ens egenteliga
kännetekñ / än at kunna botha Siukdomen / se-
dan han känder är. Om man icke theruthin-
nan rätt kan finna sig / så må man ock intet biu-
da til at wilja skaffa Låkeböthe therföre. Then-
na kunskapen om Siukdomens art och natur får
man doch intet alltid strax man inkommer hoos
then siuka / eller med en eller två frågor alle-
nast / uthan man måste fråga nu hijt nu thijt /
och således af then siukas eller andre närwaran-
des berättelse fatta thet rätta sammanhanget.
Om thet så alltid kan låta sig göra första gången /

är en ting hwar på jag mycket twiflar / särdeles i somlige siukdomar / och hos somliga Patienter, hwilke antingen intet wilja säga sin brist / eller intet kunna säga / eller ock med så mångfaldige plågor äre belastade / at the intet wetta / hwem them måst trycker. Man måste alttherföre göra som J. Cæsar Claudinus d. Ingress. Med. Lib. I. cap. 1. råder / at ther man intet förste gången kan uthkundskapa then siukas tilstånd / måste man i andra resone thet samma sökia til at göra.

At rätt skilja hwar dags Grossan eller then så kallade dubbla *Tertian* ifrån en dylikt Främpe / så måste man wetta / at then Siukdomen sig förhåller på sätt och wijs / som följer: Man blifwer först kall om tår / fingertoppar och näsan : ther på följer ibland en wämjelse och stundom upkastning af något seegt slem. Ther på kommer småningom en hetta med röda kinder / dåfwenhet och swett i ansichtet och öfwer bröstet / hwilken hetta tager til och blifwer starkare / doch så at köld och hetta wexla om med hwar annan / både inwärtas och uthwertes. Under hwilken tid man tämliga är sömnig. Om the förste dagar har man så godt som ingen törst och ingen swett / eij eller tyckes febern någor gång wara aldeles borta. Somligom händes / at the dåna och swimma bort / när febern ansätter; warandes pulsen ojämn / långsam / ringa och swag / jämwäl under sielfwa starkaste hettan / fast han då tyckes gå något lijt fortare. Man klagas sig alltid öfwer magan.

Eljest är man ingalunda förstoppad wid thenna febern, uthan lifwet är öpet och gifwer nog slem ifrån sig / och mera afgang än mathen kunde af sig fasta. Urinen är i feberns begyn- nelse antingen hel tunn och hwiit / eller också något grumlig : men när hettan kommer / är then röd / tiocck och full med allahanda saker. Thenna feber står gemenligen uppå i 18. tij- mar / och lyctas hwar gång med en lijten swett : plågar ock merendels dragas uth til 64. dagar / så framt then icke genom läkedomar hindras / som doch sällan låter sig göra / emedan thenna feber är förtretelig både för then siuke och läka- ren. Och är i thesse tider merendels kommen af sorg / ångslan / och fruchtan för fienden. Thet hån- der fuller sällan / at sådan siukdom går i swang / om icke wintren nästtilförende varit wåth och regnachtig. Doch äre the menniskior mera bögelige til thenna Siukdomen / som haf- wa blekgohlt och pusigt ansichte / hafwa en swag maga och mathleda / och mycket rapa / äre slemfulle / sittaa mycket stilla och gärna sofwa / samt under sömnen swälga neder en hop slem / som från hufwudet faller på swalget. Men sällan gripes någon an / som är i sin bästa ål- der / uthan gammalt folck / swage qwinfolck och barn.

The emot wijsar sig Annan dags Skäl- wa således : Först begynner man at gifpa och sträckia sig / känner sig trött och machtlös / sedan blifwer man kall / ryser och darrar / fötter och hån- der och näsa blifwa bleke och blåachtige / ans- sichtet /

sichtet / halsen och bröstet swafwelgohlt / man
 har swårt före at andas / blifwer ångslig / wåm-
 jes och fæster vp / ryggen wårker otroligt / och
 hotar at willia brista / althenstund Arteria ma-
 gna descendens eller stora pulsådran / af thet
 myckna från hiertat ankommande blodet wil li-
 ka såsom spricka sönder / effter som at blodens
 omgång hindras genom the finaste pulsådrens
 förstoppelse / så i medler tijd Venæ blifwa alt
 meer och mehr tome. Under hwilken tijd pul-
 sen går fort / men är doch ganska swag och lijten :
 Urinen är tunn och watnachtig. När thetta
 således är öfwer / blifwer man warm / röd i an-
 sichtet / andas starkare / fortare och frijare /
 ångsligheten förgår småningom / pulsen blifwer
 större och starkare / torsten infinner sig tillijka
 med en stark hufwudwårk och wårk i ledarne ;
 under hwilken tijd urinen är högröd och heth.
 Och när nu thenna pussen är uthstånden / bri-
 ster hela kroppen uth i en stark swett / och all wårk
 i ledarne förswinner ; blifwandes urinen wid
 thenna tiden tiocf / med tegelsteenachtigt gruus
 i botnen på glaset / så man också förfaller i sömn
 hettan lägger sig aldeles / men kroppen befinnes
 wara ganska trött och uthmattad / när man up-
 waknar. Thetta alt står på i 7. tijmar / och thet
 naturen är god / plåger Grossan ånda sig effter
 14. dagar.

Med thenna Tertian eller annan dage
 Grossan har fuller Sierde dags skålfwan er-
 tämlig jämnliikhet / men är doch i någre måh
 skiliachtig. Man blifwer straxt i förstone sö-
 kall

Kall / som man skulle frysa uthi en kall winter / så at hela kroppen darrar och skakas / tänderne skallra / och sielfwa beenpiporne tyckas lijka som willia gå i stycken. När darrandet är förbi / följer fråkning / och ther uppå hetta / doch så at man tyckes frysa inwärt. I begynnelsen af febern går pulsen matt / långsamt och sacht; sedan blifwer han starkare och går fortare / men mycket mera ojämnt / än i någon annan feber. Urinen är intet stort at lijta på i thetta måhlet / ty fastom then i förstone är tunn / watnachtig och hwiit / har then sedan ingen wiß färg. Hettan / torsten / hufwudvärken och sömnlösheten infinna sig fuller wid fierde dags Frossan / doch icke så håffrigt som uti annandags feber, men doch något starkare / än wid hwardags Frossan; warandes all ting uthi Fierdedags febern långre / innan thet i Swett uthbryter / än thet sker uthi någon thera af the andre; til ett tekn / at thet / som förorsakar thenna Fierdedags Skälfwan / icke så lätt af then så förswagade naturen står til at winnas / utharbetas och omdrifwas / som j merbemålte the begge andre frossor hända plåger.

Thessa tekn och märken befinner man wid the trenne Hufwudfrossor. Men hwardan thet nu kommer / at thesse febrer, hwar på sitt sätt begynna / stiga up / och i swett uthbryta / inom sin wissa tijd hwarthera / thet är ganska swårt at säga. At thet sker / weet hwar och en / men huru thet sker / äre fåå / som rått wetta. Regnerus de Græf och Sylvius förmena / at

Frösan (pancreas) genom sin förstoppelse är orsaken til både frossan och thes omskifte. Henricus Scretæ uthi sin boof om feldtsiuka cap. 4 p. m. 52. har fuller en god mening / at frossan kommer af slem / men säger ther jemte / at slemmet tiocknar af en Syra / hwilket doch icke är så aldeles at sättia troo til. Thet är fuller sant och otwifwelachtigt / at när man noga och med tullalffware beseer thenna saken / kan man säker sluta / at närmasta orsaken til alla Frossor / är ett Slemm / som någorstädes uti the finaste pulsådronne kommer at fastna ; och när hierta således finner något motstånd / begynner the offtare och starkare at draga sig tilsamman / til thes thet slemmet / som fastnad / kan antingen blifwa aldeles söndergnuggadt och med blodet fring hela kroppen umgängeligt / eller så wiidare sönderrifwit och bråkad / at thet kan fortdrifwa in uthi ådrorna / (Venas) och på thet sättet blifwa bracht til hiertat / ther ifrån til lungan / så til hiertat igen / och så wiidare. Antingen ett sådant slemm är uti någon myckenhet i kroppen så at thet kan största delen af the finaste pulsådronna (vasa capillaria) på en gång tilstoppa / eller at thet är så seegt och sammanhängande / at thet behöfwer många omgångar och omwägar innan thet blifwer så förfinat och granulerat / som sigbör / händes doch nödwändig / och effter en Mathematiss utbräckning / at så offta ett sådant slemm fastnar i the smärste ådrorna / så offta kommer Frossan igen / och wahrar så lång hwar gång / til thes thet igenom Hiertats Drift

och blodens påstötande warder bortskuffadt och umgängeligt giordt / eller också aldeles öfwerwunnit och til en god blod förwandladt / och förarbetadt.

At thet således är bestaffadt med Grossean / twiflar jag ingalunda. Och har man therföre at tacka then lärda Italienaren Laurentio Bellini, hwilken war then förste / som thet mathematice bewijste i sin book d. Febb. proposit. 18. & 19. hwarest thet ock kan wiidlyfftigare och båt tre läsas än förswenskas / särdeles som fåå Medici willia troo / at läkarekonsten har sin grund uthur Geometria. Är doch sannerliga wårdt at läsa och noga efftertäncka. Och på thet sättet behöfwer man intet så mycket bry sig hwarcken om the gamlas eller the yngres hwarje handa meningar / allthenstund thetta är klarare / ögonstkenligare och bewijssligare / än at säga / thet Grossean kommer af en förbränd blod i Zarmahlens förtlar; eller af gallans förrotelse i lefran; eller af mieltans / frösans / Zarmenätets / Magemunnens / och flere delars onaturliga beskaffenhet. Thet kan wara sant / och nekas ingalunda / at en förstoppelse uthi någon thera af thesse nu nämnde deklar / eller uthi alle tillijka / som på något sätt kommer at brista löst och förblanda sig med blodet / är altid mächtig at så wål förorsaka trediedags Grossean / och quartan, som thet slemmet kan göra frossan / hwilket uthi the uthwärtas delar kommer at stadna; warandes the frossor och quartaner som af Inselfwornas förstoppelser och wahrböl

Der här flyta/ mycket swårare at uthrota/ än någon annan. Ja/ så snart något flytande såår eller pijsfår går igen eller hwijsa Flußen stadnar/ får man straxt frossan och andetåppa ther effter. Hwar wid jag och wil påminna / at lefrans förstoppelser som offtaste förorsaka Frossan / hwilket man kan skönja ther utaf / at ansichtet på them / som hafwa Frossan / ja hela kroppen är ibland så gohl som ett wax / klagandes the altijd öfwer en båtst smak i munnen.

När man nu således har funnit then närmaste orsaken til frossan/ blifwer ther näst at omkrya / hwadan närmaste orsaken förorsakas / emedan hon eij kan komma af sig sielf. I förste werldenes tijder wore eij alle Siukdomar ännu bekante. Plato skrifwer / at Flußer och Catarher eij wore kunnige alt in til Socratis tid. Men sedan Menniskiorne begynte lefwa i yppighet / i öfweråto / offåto och offdrickio / swalg och Dryckskenckap / hafwa åtskillige nye krämpor sig infunnit. Hwad frossan roidkommer/ så wore thet alt för wiidlyfftigt at här willia införa alla the orsaker / som skaffa enom thenna siukan på halsen; Doch wil jag några nämna / at man ther uthaf må kunna snart finna sig uthi the andre. Then algemenaste orsaken är Lustens köld/ särdeles af Landwäder och om währtijden / hwilken coagulerar och förtiockar then hwijsa blodden (Serum Sanguinis) / at then således nödwändigst måste stadna och fastna uthi the minste ådror och canaler, och således på sätt och wijs / som förr bemält är / göra Frossan. Winterkölden gör

gör fuller mycket til saken / men währkölden ännu mera : ty oböhr och ändring i wäderleken / göra / at man ibland mycket uthdunstar / särdeles om middagerne / ibland stadnar all Transpiration, och förorsakar febern, när kölden om morgon och qwäll ansätter / särdeles om man är alltid lijka klådd / och intet tager tiden som then kommer.

Som nu kölden kan göra bloden tiöck genom sitt materiale frigoris, eller något salt i Lufften / som bloden sammanbinder / så kan ock äfwen hetta göra bloden seeg och oumgångelig / i thet at alt thet tunna watnet genom hettan uthswettas ; så at då währfrossorne hafwa sitt uhrsprung af kölden / hafwa ther emot Höstfrossorne sin orsak uthi hettan. Och på samma sätt som hettan i Lufften kan göra frossan / kunna äfwen alle hetsige saker göra thet samma / särdeles Brännewijn. Ju starkare thet är / ju mera gör thet bloden tiöck och seeg : som then store Mathematicus och lärde Professoren i Leyden, Herman Boerhave, min fordom älsfelige Præceptor, thet klarliga wijsar Instit. Med. §. 762. pag. m. 306. thesfore man ock ser / at alle / som supa mycket brännewijn / äro benägne til matthet / wäder- och Bungsoth / Pusighet och Blekhet / til Frossan / til Hosta / Blodspottning / Nåseblödande och Wattusothen / så at knapt någon stark Brånwiinsupare hafwer dödt annan död / än wattusichtig / warandes också intet coagulum i bloden så swårt at uplösa och göra flytande / som thet af Brännewijn

wijn är sammanbundit / hwarföre jämwäl hos sådana Patienter inga Medicamenter förstå / om icke watn / thet må wara sig Aqua cœlestis, Regnwatn / Brunswatn / eller ock / som bättre är / Mineral-watn; ther icke så mycken Apothekare-Aqua cœlestis är intagen / at hon är redan förwandlad och omdestillerad til Aquam mortis.

Alle the menniskior / som hafwa skörbiugg / eller plågas med den så kallade Mieltsiukan / eller äre fordom med något kärleks gifft anstuckne / warda också undergifne then slemma Frossans wälde och macht / althenskund at Frossan och Skörbiugg offtast af enahanda orsak härröra. Thertfore man ock finner / at the som för mycket sofwa / lättias / och litet röra sig / falla snart in i Frossan / althenskund bloden genom ett stilla sittande blifwer seeg / slemmig och oumgängelig. Och som then tresselige Polybius Histor. lib. I. p. m. 91. berättar / at ingen ting är så skadelig wid en frighår / som lättia och slättia / warandes orsak til upror och twedragt : så är thet äfwen med lättia wid ene menniskios kropp / emedan icke allenast ther igenom en osticelighet i kroppen börjas / uthan ock en fullkomlig twedragt sig yppar emillan Bloden och the fasta kroppens delar. Ja / alt thet / som på hwar jehanda sätt kan göra bloden tiock och slemmig / är orsak til frossan. En som altförflitig är uti sitt samntagande / fastom i lossig kärlek / och således förspiller then finaste och bästa bloden : Och then som röker eller tuggar för mycket Tobak /

bak / och således bortspottar then tunna hwiita
 blodet / lemnandes thet sega oumgångeliga slem-
 met qwart / banar sig afwen wågen til Frossan.
 Afwen så är thet med seeg och slemmig math / at
 som then förorsakar Skörbiugg / så gör then också
 Frossan. Sådan är merendels all färst fisk /
 särdeles then som är mycket slemmig och söth /
 såsom Ostron / Hummer / Ströming / Nors /
 åhl och flere sliike om wåhren åtne fiskar. The-
 likest all insaltad fisk och kött är en seeg math
 och gör en osund blod / särdeles för folck / som
 måste hafwa sitt syflor : therföre ock the / som an-
 tingen måste betiena sig af sådan spijs / i man-
 gel af annat / eller ock the / som sådant gärna
 älska / blifwa merendels hwar wåhr anfächtade
 af frossan. I Carlstad är man hel säker
 om Frossan / när man äter Slom / så framt
 then icke mycket wål kryddas / och med åtticka
 bespränges. Wore alt ther före wål wårdt / at
 låsa Bernhardi Swalves wackra book / som kal-
 las Querelæ Ventriculi eller Magans För-
 swars skriff emot otienlig math.

Belågenhet och Situationen af orterne
 gör också mycket til saken / at thet ena folcket är
 mera med then eller then siukdomen bekajadt / än
 ett annat. Alle the som i Holland boo nåhra
 in til Harlemer See / hafwa Skörbiugg. Af-
 wen så här i Sverget the som boo in til Siöar
 och träsk äre mera anfächtade af Skörbiugg och
 Frossor / än the som boo långt uppe i landet. Or-
 saken ther til är fuller eij allenast fiskaätandet /
 uthan fast mera thet falla wåta wådret / som icke
 alle

allenast med andedrächten dageliga insupes / uthan också tilstoppar swettholen / at alltid någott blifwer qwart af thet / som naturligen börde uthdunsta / hwilken sedan förorsakar frossor och andra siukdomar. Afwen så går thet til / när man nödgas ligga under bar himmel / på Sion eller på landet. The åter som boe på sandig mark eller wid grufwor / wetta föga uthaf hwad Frossan är ; men så snart the begifwa sig neder til siösidan / warda the som andre af Frossan angrepne / thet förfarenheten offta wijsst med them / som kommit ifrån Fahlun til Stockholm.

Hijt kommer ock nu then orsaken / som flere gånger gör oss siuka / än wi sieltwe thet kunna tänka / nemligen wåre affecter och Sinnets rörelser : särdeles och besynnerligen i thetta måhlet är Ångslighet / Sorg och Fruchtan at betrakta / hwilke kunna rätt så snart förorsaka frossan / som någott annat / althenstund blodden / genom sådana Sinnets rörelser blifwer tiock och seeg / och således stadnar uthi the finaste ådrorne ; warandes närmaste orsaken (caussa proxima) til frossan alltid klar och färdig / när stymm och oungängeligt blod har fastnadt uthi the finaste åndar af pulsådrorne : Kunnandes man klarliga nog finna orsaken til the många i thesse åhren gångse Frossor uthi then Fruchtan / Båswan / Försträckelse / och Ångslighet / som af frigg och buller och fiendens alt närmare och närmare annalkande förorsakas ; hwar på Gud then Alldråhögste / then store Frid

Fridsens Förste / göra en nådig ändring. Men huru och på hwad sätt Menniskians Siäl kan göra blodet tunn och skarp / eller tiöck och seeg / kan ingen Menniskia uthtyda / men at thet sker / kan hwar och en finna; hafwandes jag thenna saken på ett annat ställe i min book om Giffi med alsware Drifwit / och bewijst / at alle Sinnets rörelser intet annorledes böra betrachtas / än en hop uddar och nålar / som wår blod antingen tiöck göra / eller tunn / skarp och frätande / och ansichtet så i hastighet wahnställa / at man intet är sig mera lijf.

Flera orsaker til Grossan wil jag intet anföra / förmodandes / at hwad redan omrördt är / kan gifwa anledning til mera. Man måste ock altijd thet bekänna reent uth / at Siukdomars orsak esomofftaste är så förborgad och mörk / at then aldraspijsfundigaste Läkaren icke ens then förmår uthgrunda; kunnandes man fuller ibland gifwa någon orsak wid handen / som doch icke altijd torde wara then rätta. Ty om man undantager Lufften / som of alla ankommer / doch mycket olijka / effter hvars och ens egenteliga beskaffenhet och natur / så äre wäl så många tilfällen til Siukdomar / som menniskior äre: hwilka alla at wetta och förstå är för ene menniskio gansta ogör ligt och omögeligt.

Hwad then Grossan widkommer / som uthi the try åhren tilbaka här i Stockholm warit å gånge / så har then fuller hoos somliga warit lijka med then wanliga hwardags / hwarannan

nandags och trediedags Frostan / men hoos the flästa hafft några särskildta tekn / them man eljest intet plågar så ordenteligen blifwa warse uthi the wanlige Frost-Febrer; twiswelfuthan af then algemena ångsligheten och fruchtan för fienden / samt then omskifftelige kalla och wåta wäderleken / hwar igenom then förtreteliga Skörbiuggs-Frostan är kommen; föruthan thet / at hoos en stor dehl eij warit något annat / än bara Torsten / hwilken / i thet at han är mycket lijk med Frostan / kan mången bedraga / som wore Siukdomen eij annat / än en gemeen Frosta / fast then så wäl til the flera ther wid befinteliga omständigheter / som til sielfwa bothandet är från Frostan så skilliachtig / som natt ifrån dag. Och på thet man så mycket bättre må kunna finna sig här wid / wil jag i fortheet upsättia the förnämsta kånnes tekn / hwar med Torsten från andre siukdomar / och särdeles ifrån Frostan åthskiljes.

Then så kallade Torsten eller Frost-Febern begynte mycket blifwa gångbar här i Staden åhr 1714. bredandes sig uth åhr 1715. öfwer hela negden. Torsten är intet annat / än någre små såår och blemmor på läpparne / munn-gijporne / tungan / i gomen / swalget / tungspenan / magstrupan / magan / och tarmarne / allestädes med enahanda lynde. Händer på alle ställen / hwarest någre Ductus Salivales eller waturöhr något wätt uthsijla; at således ytterste ändan af sådane Canaler är såår worden. Thenna Torsten är mycket gångse hoos the

the Nordiska Folket / som beboo Färrachtiga och wattusichtiga orter : händer ock altijd effter en warm och wåth Sommar / men griper sällan någon annan an / än barn och gammalt folck. Man ser altthetföre ingen Holländare / som boor på sumpige orter / hafwa hela mungijpor / uthan sårå och flemmiga. In emot at thenna Torsten skal begynnas / går gemenligen antingen liiten hetlig Feber föruth / eller ock en Grofa / som föga återwänder / uthan nästan wiisar sig / som wore thet en hwardags Grofa / begynnandes med starckt Durchlopp och tarmewred / wämjelse / upkastning / mathlustens förlorande / osmak / stor hiertångslan / stor matthet / Dufwenhet och oskickelighet / liiten sömnsiuka / med orolige Drömmar / men med en stadigwarande Flagan / at magan wärcker / som något tungt låge ther uppå. Förstone synes allenast någre fåå blemmor på tungan / i mungijporne eller annorstådes / och these hafwa ingen ting på sig; men tå the stija up från magestrupan med en hwijt / tiock och glantsande skorpa / som ett stycke tunnt färskt fläsk / och betäckia hela munnen innan til / äre the gemenligen dödelige / åth minstone ganska fahrlige. These Torstblemor (Aphæ) hafwa åthskillig färg : somlige äre hwijte som perlor / andre ännu hwjitare / somlige grååachtige / gohle / swartgohle och swarte; warandes jämwal så mycket fahrligare / som the stöta in på then swarta färgen / mer eller mindre.

Uthtffilnaden emillan then wanliga och
 måst gängse Frokan / har thesse åhren merendels
 bestädt ther uthinnan / at halsen blifwit
 styf en tid bortåt / magan har varit wämian-
 de och intet welat tåhla någon math / ansichtet
 har sedt stort uth / ögonen varit röde / och öronen
 susat och klingat / för somligom har foth-
 wristen och smala benet sulnadit med rödachtige
 fleckar / som sedan förgådt och såsom fiäll affal-
 lit. Merendels har man hostat i några wickor /
 förre än man fått frokan. Somlige hafwa hafte
 en ömheet i fötterna / at the knapt kunnat gå.
 Någre hafwa effter en starck uthstående plåga
 i öfwersta magemunnen / (*καρδιωγμός*) fått
 hiertklappning och lijksom fallande sohten / an-
 dre blifwit aldeles til hela kroppen styfwe som
 ett stycke tråd / (*κατάληψις*) andre åter under
 hettan hafwa hwar gång yrat och talt allehand-
 da galenskap. Thet war ock märkwärdigt
 hoos många / at then delen / som wette neder
 åth bolstret / aldrig swettades / uthan then Deh-
 len / som wette up åth. Natten för sjukom
 Siukom war merendels orolig / med dröma-
 mar och sprittningar ; doch gjorde swetten slut
 ther på hwar gång emot morgonstunden. Och
 har thenna Skörbiuggs Feber varit ganska
 beswärlig så wäl för them siukom / som läkarom /
 althenstund then offta recidiveradt och kom-
 mit igen / om man brukat Medicamenter ther
 före eller intet ; stannandes gemenligen med
 dunkande och susande för öronen / stickande och
 wärk i tänderne / ansichtets upswällande / Sali-
 vation

vation och dreglande / och tand = föttets för-
 derfwande / såsom uthi ett fullkomligt Skör-
 biugg. På barnen / och ibland på andre / sul-
 nade läpparne tåmmeligen til / och brusto uth
 i såår och små bölder. Men thet war doch al-
 draunderligast och märckwärdigast / at Frofan
 sidstledne währtiid och i höstas eij begynte / som
 en annan währfrofa plåger begynna / uthan
 satte an i två eller try dagar / som en fullkom-
 lig hetsig Feber eller som en Slag-Flux och
 Borttagenhet / måhllöshet och orörlighet i
 fingrarne / förwandlandes sig sedan til bara
 Frofan. Ther ådran öppnades / war bloden
 allestädes lijka / med ett tiockt gråachtigt och
 seegt stemm ofwan uppå / lijkasom ett Drag-
 lijn. Och har thenna Feber, spelt en under-
 lig Comædie, i thet man ibland frusit hwar
 annan dag / ibland hwar dag / ibland hwar
 tredie / och så wiidare : ty hoos then ena är then
 kommen af Affecter, sorg och förskräckelse /
 hoos hin annan af bara wäderlekens köld / hoos
 somlige af slapphet i magan / inelssworne och
 hela kropsens spijror och senotråar / hos mån-
 ga af stemmig math. Santes Ardoynus d.
 Venen. l. 3. c. 51. skrifwer / at på Ön Sardi-
 nien, i Förstendömet Galuria, weyer ett slags
 stogsfjkon / som kallas Pharaos-Fjkon / hwil-
 ke förorsaka så många Frofor / så många som
 the warda upåtne.

Thet Andra Stycket / Om Läkbothe emot Frostan / och Torsten.

Naturistians Natur / theß senor och ådror / ja merendels hela kroppen är så känslfull / at så snart någon ting uthwärtas eller inwärtas kroppen ansticker och aggar / skakas hela kroppen ther wid; och så snart något inkommer i bloden / som är så tiöckt / så seegt och stlemmigt / at det intet kan följa med then andra bloden genom the finaste ådror och gånger / uthan måste nödwändigst någorståds stadna / och således hindrar then rätta omgången af bloden / begynner också Naturen strax från sådant onaturligt wäsende sig at befrija på sätt och wijs / som någon sin skee kan. Swar af föllier / at en Läkare är Naturens tienare och upwachtare / som bör i alla måhl föllia sin Läkremåstarinna effter / och intet på något sätt hindra thes Drifft och lopp / så framt hon icke är så swag och krafftlös / at then intet förmår göra sitt werk redeliga / eller också är alt förstarkt och mächtig / at någon fahra af brådom skillnad står at befahra: så en läkare bör i thet förre måhlet hielpa Naturen på fötter / och i thet senare theß kraffter så wetta at dämpa / at ther af ingen skada tijma måtte. En ålf / så hon om währtijden af upsmält snö och små bäckars inflytande är full med watn /

at thet går wijda öfwer thes strancof och bråd-
 dar / rinner therföre intet fortare / motu pro-
 gressivo, uthan heel sacht; men wil man på
 sijdan derivera och afleda watnet genom nå-
 gon stor rännel / flyter thet watnet / som är i
 ålfrwen / med dubbelt större fart sedan / än som
 tilförende; så likwål thes motus intestinus
 war starkare.

Hwad Frofan anbelangar / så är then /
 som tilförende sades / gemenligen treggiaban-
 da / hwardags / hwarannan dags / och hwar-
 tredie dags Frofa. Hwardags Froffan bo-
 thas sällan genom Naturens tilhielp / bothas
 ock sällan / och icke uthan största möda och be-
 swår genom Konsten / althenstund en sådan Fe-
 ber har så mycket ymnigare orsak och starkare
 föda i bloden / som hon oftare igenkommer;
 och i thet hon oftare igenkommer / blifwer na-
 turen ther igenom aldeles förderfwad och uth-
 mattad / så at en slikt frofa / om then ock står
 til at winnas / icke mindre tijd plågar fordra /
 än 64. dagar. Ther then intet kommer at bo-
 thas / plågar then förwandlas i Wattusoth /
 Twijnsoth / eller ock Sömnsiuka. Hwad Cu-
 ren widkommer / så äre åthskillige meningar
 ther om. Doch som jag sagdt / at uthi thenna
 Feber mera än i någon annan en myckenhet
 slemm är i Kroppen / så måste ock läkedomarne
 ther hån lämpas / at the slemmet kunna flytan-
 de göra och uthföra. Til thetta werket behöfs
 wes altså icke allenast the saker / som diluera
 och upskölja bloden / uthan ock sådane / som
 står

stärkta the fasta delarna i kroppen / ådror / fött-
 spjror och the flera / som til blodgörandet in-
 stamma. Af thet förra slaget är Sassafras,
 Enewed / Chamillblomster / Mahlört / Mahl-
 ört salt / Arcanum duplicatum, Salmiak
 och sljke saker / hwilke tilsamman i watn lösa-
 de / hwart och ett i mått och wicht effter sin art /
 fördela och sönderrifwa then stlemmiga blodden.
 Afwen thet samma gör ett Vomitiv, af Aqua
 Benedicta Rulandi, Tartaro Emetico, eller
 rothen Hypecacuanha, hwilket icke allenast
 uthkrystar en hoop slem uthur swalget och ma-
 gan / uthan ock genom thet stora kropsens arbe-
 te / skakning och brytning / sönderdehlar offta
 thet slem / som i blodden wanfar / eller i förtä-
 lorne fastnadt; särdeles som thenna Feber af
 otidigt åtande och föremiddags frukoster på
 Caffé-Huus och Källare merendels härkomer.
 Af thet senare slaget eller the stärkande saker är
 Surbruns-Watn / tilberedt stähl / Vitriolum
 Martis til några horns wicht / alla betsta saker,
 särdeles Myrrha och Kin-Kina Barken / antin-
 gen i piller / Pulswoer eller Moos / mycket a-
 berömma / och många saker ännu / them man
 för förtheet skuld går förbij. Doch så / at man
 nödwändigst bör bruka en Skörbiuggs-Dryck
 effter Febern. Uthwärtas plågar man bruka
 ett plåster på pulsarne / giordt af Galbans kå-
 da / Bergsalt / Blodroth / Goth / Herdeta-
 skesröd / Campher, Scorpion-Olia / och The-
 riac tilsammanblandade; eller ock af sönder-
 stött Göleklocka (Pulsatilla) lagd på pulsarne

Men ther Febern är kommen af ångslighet och Fruchtan / uthrättar en Läkare ganska listet med alle sine Apothekare-Medicamenter, uthan måste man få grippa til then rätta Medicinam Mentis, som består i Tröstespråk af Gud; Ord / och andre trovärde Historier om folck / som åfwen så warit af sine fiender tryckte och blottade / men blifwit omsjider genom Gud; then Allhmåchtigas mächtige hand hulpne och förlossade / samt med timmelig och åwig Frid bekrönte.

Som nu Hwardags Frofan är mycket långsam och ledsam / så är ther emot Swarandags Frofan icke så fahrilig / uthan fast offta af Naturen öfwerwinnes / föruthan något thet ringaste läkeböthe / som then ock rensar bloden / och therföre kallades af the gamle Sanguipurgium eller blodrensning; at man må förtiiga thet / at Frofan gemenligen sträcker uth kroppen / och gör honom längre / än han warit förr. Om thet är en Währ-Feber / plägger then innom 14. Dagar förgå / eller åth minstone när wärman kommer: men Höst-Frossan går längre uth / och håller uthi til föliande wårren. När Frossan länge påstår med sine wahnlike följeslagare / köld / hetta och swett / kan fuller intet annat skee / än ju the finnaste ådror-ne måste omsjider liida meen / så wäl af thet flemm / hwilket ådrorna uthstinnar / som af then tryckning / hwilken afhiertat skeer alle ögonblick; hwar igenom bloden warder åndteligen så sönderrifwen och skarp / at af ett ganska ringa tillfälle

fälle och rörelse hela kroppen förfaller i en matt-
 swett / så at ock offta swetten är seeg; urinen
 warder tiock / grumlig / hwijschtig som koo-
 pis / och feth; gåendes then bästa dehlen af
 blodet bort genom swetten. Och då eij anna
 qwart blifwer / än en skarp och tillijka tiock blod-
 lychtas ändteligen then långsamma hwarannandags
 Frofan med Störbiugg / Wattu-
 soth / Gohlsoth / Gohlblekhet / hårda swulster
 i weka lifwet / Mieltsiuka och Trediedags
 Frofa / eller ock ibland med sielfwa döden.
 Doch bör man thet märkia / at om någon döer
 af Frofan / som wäl offta händt är / så döer han
 när han fryser / eller i thet samma / som kolden
 skal förbryta sig i hetta.

Och som thenna Hwarannandags Frofan
 är så allgemeen och gängse / så är ock ingen siuk-
 dom / til hwilkens fördrifwande man så många
 och fast orächneliga läkeböthen uppsunnit /
 som til thenna Frofan / så at både Subbar och
 Käringar / Unge och Gamle willia häruthin-
 nan wara måstare / fast the offta icke mehra wet-
 ta hwad Frofan / eller hwad läkarekonsten är /
 än the wetta thet the aldrig hördt talas om.
 Ja / thet är fast omögeligt at kunna upteckna
 och uprechna alla the medel / som til Frofans
 hämmande äro uptänckte / eij heller skulle thet
 löna mödan / at willia altförmycket bryy sig
 ther om. Doch wil jag någre maner gifwa
 wid handen / som gemenligen brukas plåga til
 Frofans bothande. Bönder och annat ge-
 ment folck / uthan at tilsee om man frusit en gång
 eller

eller många / gifwa stroxt in åth then / som fry-
 ser / Pepar och Brännewin / eller Brännewin
 och Ziara / eller Björnegalla / Hwiltöl och
 Båfwerigall i Brännewijn. Andre taga in
 7. 8. a 9. Kållerhals eller Tistbast fröö / hwar
 af the sträckeligen laxera och spyy / och offta
 ther igenom blifwa Froßan qwitte; men thet är
 ett fahrligt medel / och må wål brukas af wåg-
 halsar. Somlige slippa Froßan genom bara
 Album Græcum. Somlige botha sig med
 Kårnmiölk och Skursand. Någre dricka först
 ett glas Miölk; så ett glas årtika; åter ett glas
 Miölk / och så wijdare / hwilket är en underlig
 Cur. Någre taga in Diascordium och siö-
 löfs-årtika tillsammanblandade med eggegoh-
 la. Löfsafft är sannerligen god för Froßan. En
 Skräddare på Söder-Malm Hünermörder
 benämnd hade ett Arcanum at curera Froßan/
 som bestod ther uthi / at han tog en stor löf /
 gräfde hohl i löfen / lade ett Muschot i hoh-
 let / täpte det til och stekte löfen i askmörion /
 pressade sedan uth safften / och gaf thet in /
 hwarigenom många åre hulpne. Andre giöra
 mycket wäsende af brändt alun och muskott /
 til pulfwer stötte. Någre koka wattu-andorn
 i gammalt öhl / och ther af dricka. Någre
 berömma mycket / och thet icke uthan skåhl /
 at koka blå Stormhattsfört i watn / (Lysima-
 chia Galericulata) och ther af dricka. Som-
 lige wilja skrifwa bort Froßan på 9. brödbij-
 tar / hwar på Fader wår skrifwes; men thet
 ta är ganska ogudachtigt. Somlige gifwa in
 Råffa

Råffakor med god werkan. Cœlius Aurelianus gör mycket wäsende af thet Trulldoms ordet Abracadabra, hwilket skrifwes på papper / och såsom en gifftskild hänges på halsen som Vossius berättar Idololatr. lib. 1. cap. 8. Somlige hänga Campher på halsen. Bartholinus i sin book om the Danskas Huus Medicin p. m. 144. berömmet / at taga en wäggeluus / stöta then sönder / och sluka then in med ett löstkokadt egg : hwilket ock söfordom är påmint wordet af Poëten och Läkarren Q. Sereno Sammonico. Thet blifwer ock berättadt af Alpino, Med. Egypt. lib. 4. cap. 15. p. m. 147. at Agyptierne botha Grossan på thet sättet / at the en tijma förr än Grossan kommer / gifwa then siuka in ett halfft skålpund mynthwatn / som är kokadt med two fierdedels lod ormestinn. Gamla kåringar understå sig ibland at låsa bort Grossan / brukandes ther til några widstapeliga ord; såsom jag ock så hörde en gång thessa effterföljande / hwilke blefwo skrefne på 9. brödbiitar / och skullåtas up / en hwar morgon : Calexmonus : Calemonus : Calemonu : Callmon : Callam : Call : Ca : Ce. Flere sådana finnes igen hos Bartholinum d. Poët. Med. p. m. 77. 78. & 120. Någre hafwa welat dricke bort Grossan genom wijn; men jag råder inget ther til. Thet weet jag / at en wacker Student i Upsala 1704. wille dricke bort Grossan med Portugijswijn; men fans om morgonen the effter döder i sin säng. En annan i Stockholm försöt

försökte thet samma med Ribenstwiijn / men fick en hetlig Feber therpå och stor förstoppelse.

Och ehuruwäl man intet kan uthtyda och förklara / på hwad sätt thesse uprächnade och the flere orächneliga Remedier wiisa sin werkan / så måste man Doch offta med förundran erfara / at sådant hielper / fast thet synes wara ganska ringa och orimligt. Och som en annan måste troo thessa sakers undersama werkan emot Grossan / så måste twiswels uthan the / som sådant bruka skola / hafwa stark troo och stark inbillning / eljest lårer thet intet gå an. Större werkan tyckes man hafwa at förmoda af thet / som Willis Pharmac. Rat. 5. 1. berättar om Irlandarne / at the taga yllende kläder / Doppa them i kallt watern / och swepa then siuka ther uthi / hwilken ther effter förfaller i en starck swett / althenstund swettholen på en gång förstoppas / och sedan alle på en gång genom swetten öppnas. Afwen så sker thet / när man öfwer en / som håller på at frysa / slår ett åmbar kallt watern / då han thet minst förmodar / warde alle swettholen tilstoppade i hastighet / och åter med häftighet öppnade; warandes Doch / som jag troor / största orsaken til Grossans both then ändring och alteration i blodet / som sker i sådan hastighet / althenstund man weet / at Förskräckelsen allena har offta bothat Grossan. Me thet war sällsamt / hwad jag en gång såg här i Stockholm, nemliga at då en piga hölt uppå at frysa som måst / stod en gammal karing wid fötterna / och med en pust blåste kallt wäder på henna

henna under flåderne alt fort. Thetta kan åfwen på samma sätt uttydas / som thet Frölandsska maneret / at botha Frossan med wätfalla flåders öfwerhöljande : ty hwilket thet man gör / har man en stark swett ther af at wänta / om icke naturen är alt förswag ; kunnandes man then hielpa med någon warm dryck af kokad Chamillblomster / Theè-Watn eller annat.

Men wil man ordenteligen gå til werka med Frossan / måste man först noga i acht tagga the trenne tijder / som Frossan igenomlöper / med Köld / med Hetta och med Swett. Sedan betrachtar man noga / hwad läkedomar man ärnar bruka ; ty alt tienar icke allom. Och hwad jag kan bruka then Dagen man är frij / thet kan intet brukas när man fryser ; och twärt emot. Känner man Patienten, och weet / at han tilförende lefwat oordenteliga i math / hwad sjukdomar han är undertastad / och om han har wämjelse / kräkning / rayning / stinnhet och wädersoth / är myckit hwijt på tungan / gomen / och swalget / har ingen mathlust / har båtst smak i munnen / har swindel / och klagar sig / som thet ibland swartnar för ögonen / så tager man in antingen en listen Purgation, eller / som jag mera tycker om / ett Vomitiv, antingen af Tartaro Emetico till try gran / eller ett skedblad fint sönderstött Lüneburgiskt eller annat salt med bomolja och warmt watn tilsammanblandadt / eller något annat ; Doch bör thetta gifwas sålunda / at thet gör sin werkan

kan / förr än Froffen kommer / funnandes man
 til större säkerhet taga in en god knifsudd The-
 riac eller Diascordium, sedan mästa upkast-
 ningen är förbij. När man thetta intet brukar /
 eller har thet intet nödigt / tages en tijma före
 Froffen någre öpnande Salt / antingen Sal-
 miak, Prunellsalt / Sal Polychrestum Pari-
 siense, Tartarus Vitriolatus, Arcanum du-
 plicatum, Sal absinthii, och Card. benedi-
 cti, til en ringa wicht uthi warmt dricka eller
 Theè-Watn ; eller göres en dryck uthaf Mahl-
 ört / Cardebenedicht / Ruta / Skabbgräs /
 Ykermônia / Lefwertistel / Andorn / Silerii /
 Måstarört / Ylandsroth / Senkåhlsroth / Ei-
 choreenroth / och flere sliike saker / hwilken
 drickes heel warm / til ett halfft qwarter hwar
 gången / som oftast / jämwäl sedan thet uth-
 brustit i swett; genom hwilket ringa medel
 mången blifwit för Froffen bothad / Doch så /
 at man ther med uthåller til thes at två tijmar
 hwar gång äre förbij / sedan våtta Froffetijden
 skulle begynna.

Och thetta war sagdt om Froffen / så hon
 ännu behåller sitt namn af frysa. Men enär
 thenna Feber stiger up til sin andra Grad,
 med hetta i kroppen / rodna i ansichtet / stark
 andedräct / starkare puls / stor törst och tör-
 ka i munnen / wårk i ledarne och i hufwudet /
 och flere hår ofwan anförde tekn / så bör man
 andra medel wid handen hafwa / särdeles at
 gifwa them siukom något syrligt at dricka / som
 warmt

warmt är / hwar igenom kroppen swalkas / särdeles om något Salpeter blandas ther under; kan ock icke skada / om Lingonsafft / Lingonwatt / Citroner / Pomerantser / Apels de Chine, Siortron / och sliکه syrlike ting under thenna hettan förtåras / at således blodet icke altförmycket må sönderrifwas och uplösas. Under hwilken tid thet ganska och högnödigt är för then siuke / at han ligger stilla / doch så at han icke alt för mycket plågar sig med klåder / ei heller fastar uthaf sig / eller at han har alt för litet uppå sig.

När thetta är förbij / och Naturen så wijsa arbetadt / at köld och hetta wil sig uthbryta och förlösa i swett / är tienligt / at man under sielfwa swettningen dricker någon tunn / warm wijsoppa / eller köttfoppa / eller någon sådan af krydder uthkofad dryck / som i förstone nämndes / eller warmt Thee-Watt / hwilket mycket hielper til swettandet / så at man ingalunda hafwer nödigt med många klåders öfwerhopande twinga uth swetten. Ju mera warmt man dricker / ju bättre och lättare swettas man ther effter; doch så / at man intet fastar sig hit och thijt i sängen / uthan ligger heel stilla / på thet swettholen icke rubbas måtte. För thet öfriga bör man så i thet ena måhlet / som i thet andra råtta sig effter tijden / och på alt mögeligt sätt hindra och lindra thet / som Naturen icke synes kunna med egna kraffter och medfödd styrkis igenomgå / thet må ock wara hwad anstöt ther wara kan och wil.

Thetta war nu / hwad man bruka kan för
 Febern, och under then tiden / som Febern på-
 står. Thet hånder offta / at man finner Pa-
 tienten wid thet tilstånd och sålunda fatt / thet
 man intet tycker wara nödigt / eller tiltroor
 sig gifwa tå på then tiden / när man fryser / het-
 tar och swettar / något Medicament, uthan
 wil afbida stillestånds dagen / och tå försöka
 sin konst och lycka. Thetta sker på allehanda
 sätt. Någre tilbereda ett pulswer af Wahl-
 ört salt / Salmiak, Antimon. Diaphoret. Ar-
 can. dup. och sönderstötte Chamil-Blomster /
 lika mycket af hwarthera slaget / thetta delas
 i några små dehtar / hwar af the en dehl hwar
 annan tizma intaga. Somlige lägga ther til
 Saccharum ꝑ. Andre berömma mycket at
 blanda Arcanum duplicatum med Berg-
 Cinnober / eller med ꝑ dulci, til ett pulswer /
 och thet intaga. Emanuel König berättar /
 Regn. Miner. cap. d. Arsenic. at en Feld-
 scher i Mayntz har med Arsenico. til en ringa
 wicht bothat öfwer tvåhundra menniskior
 för frogan. D. Wedel brukar ett pulswer
 af Nitro Vitriolato, Antim. diaphoreti-
 co, Snäckor / Perlemor / Kräftestenaar /
 brändt Hiorthorn / Wahlörtsalt / Febergårs-
 salt / litet Opio, och en droppa Neglike el-
 ler Campher-Olia. Somlige bruka then så-
 kallade Tincturam Antiphtisicam. Som-
 lige taga Matram / Cardebenedicht / Wahl-
 örtknoppar / Febergårs / Chamilblomma / af
 hwarthera en hand full / Chardebenedicht fröo
 och

och Citronfårnar / af hwarthera ett fierde
 Dehls lod / Mahlörtfalt ett och ett halfftfierde
 dels lod / koka thet i wain / siila thet / och dric
 ka ther af ett wiinglas hwar fierde tijma. Nå
 gre tilbereda ett pulfwer af Gifftroth / Vir
 ginianiff Ormroth / Sötföra / Sassafras barck /
 Canelbarck och Kin-Kina, och ther af intaga
 ett halfft fierdedehls lod hwar fierde tijma.
 Doch måste man råtta sig effter Patientens
 smak / så framt then icke härkommer af kink
 och kåtio. Somlige lida pulfwer / somlige pil
 ler / somlige annat.

Frossan är doch ibland ganska halsstar
 rig / at hon intet gierna lägger sig / om man
 icke tager sin tilflycht til then wålsignade Kin
 Kina Barken. Doch måste åfwen then beqwå
 mas effter then siukas smak / så at man må
 ste låta then lagas til pulfwer / til piller / til
 wijn / och til latwerg. Under latwergen plå
 gar jag alltid blanda något af Sale Ammo
 niaco, Absinthii, Tartaro Vitriolato, Vi
 triolo Martis, som hålles före wara Speci
 ficum i Frossan / och flera saker / alt som man
 finner Patienten och åhrstiden. När man
 gör Kina-wijn / plågar jag alltid låta ther til
 blandas något Mynthwain / Virginianiff
 Ormeroth / Syrisk Rhimian / och Sileri fröo.
 Doch håller jag för bäst / at Kina brukas in
 Substantia, thet är / antingen i pulfwer / pil
 ler eller latwerg. Somlige / til at undgå ett
 så dyrt Medicament, hafwa uptänckt / som
 the mena / ett åfwen lika godt / neml. Ask
 bark

barck til pulswer stött / och Ekebarck / hwar med en hederlig man på Swartsiölandet skal hafwa bothadt många för Frossan. Doch bör man thet i acht taga / at om China barken brukas på then frija dagen / måste man hålla sig heel stilla ; men brukas andre medicamenter , kan thet intet skada / at man går uppe i en warm kamar / och låter gnijda sin kropp med en grof warm serviet. Swad thet så mycket berömda Riverii febrifugum widkommer / och andra slika uthropade Arcana, så weet man intet hwar af the bestå / ty then processen, som Bierlingius anförer om Riverii febersalt / har jag frejtadt / men går intet an.

Thet plåger gemenligen hållas för en afgjord saak / at frossan aldrig tähl någon åderlåtning / uthan blifwer ther igenom fast wärre och långsamare. Men som ingen regel är så klar / at then icke måste lijda någon afkortning / särdeles i Läkarekonsten / så har man ock befunnit / at then frossan / som här i Staden gådt i swang nu samfalte try åhr / mycket wähl tählt åderlåtning / och ther then intet för sig gångit / har man haft at befara hetsiga febrer, fleckfebrer, näseblod / blodspotning / hufwud wårck och raserij / samt flere fahrliga tilstötter. Man har ock genom Förfarenheten funnit / at uthi blodfylla har Frossan warit lätt at bothas / om ådran warit öpnad / men icke så / ther then warit försummad. Man kan ock ibland swälta bort frossan. Hunger och törst gör bloden tunn och skarp. Och som frossan består egenteligen

uti Flemmig och seeg blod / kan hungern icke allenast göra thet samma / som åderlåtningen / uthan ock wara i stället för the läkeböthen / som blodden skulle tunn göra och uplösa. Hwar af fölier / at man om Diærens föreskrifwande i frossan icke behöfwer bry sig / althenstund magan lijder ingen math / och ther han något lijda skule / achtar man sig / så wiida mögeligt är / för alt thet / som är seegt / och flemmigt / för färst fisk / och annat dylikt ; wäl tilseendes hwad wäg Naturen wil kasta ifrån sig thet onda / emedan thet icke alltid sker genom Swetten / uthan ock med Stohlgången och urinen, ja fast offta genom spottning och dreglande / hwar på jag åthskilliga exempel sedt hafwer nästförledne währ / hwarest en så starck spottning hela 3. wickor med wanlig Dregel Curs stanck och lucht sig wiiste / at en okunnig skulle willa bedyra / thet hade man qwicksilfwer intagit. Är altså frossan ingen sjukdom / egenteligen att tala / uthan en strijd och ett af Naturen förklaradt krig emot Sjukdomen / som Th. Campanella, en Styler Muncck / thet söker at bewiisa.

Thetta wari sagdt om the inwärtas Läkedomar emot frossan. Thet är öfwer alt bekant / at gamla Kåringar ingen ting så mycket tala om hoos siaka barn / som åltan / the måtte ock hafwa hwad frankhet thet wara kan. Och när man frågar them hwad åltan är / triga the stilla och lysna / som åsman åth strängiaspehlet. Åltan är en Magefeber, och icke så stort olijk then här ofwan beskrifne Hwardags frossan eller

Dubbla Tertian; men at barnen ibland skole
 ältä på kohl / ibland på eld / ibland på gräs /
 ibland på watern / och så wijdare / thet förstår
 jag aldeles intet / warandes sådant snack i mi-
 ne öron wärre än syylsting. Thet är lijkwiist
 lustigt at see / huru the handtera the menlösa
 barnen / wända them / niupa them / skaka them /
 och när thet omsijder skal komma til then uthlofs-
 wade ältecuren / så kommer ältegräset för en
 dag. Ältegräs är ett slags Smörblomster /
 wexer wid bäckar och källor / och fallas Ranun-
 culus flammula palustris, longifolius. Är
 ett amperert gräs / och när thet särstt stötes sönder
 och lägges på kroppen / på pulsarne / eller
 annorstädes / drager thet up blåsor / lijkfom
 spanska flugor. I thetta måhlet betee sig Kä-
 ringarne wäl. Och är thet wiist / at mången
 blifwit frij från Tandawärk och frossan / genom
 Blåseplåster / hwilke göra på thet ställe the låg-
 gas / och i föllie ther at på hela Kroppens Gen-
 nowäff en retning och darrning / hwar igenom
 många i bloden warande skarpheter och slem-
 migheter uthdragas / eller också fördeblas och
 söndermalmas. Vid. Baglivi de Ulu & Abuf.
 Vesicant. Andre söka til at updraga blåsor
 genom hwiistlöf / salt och zaffran tilsamman-
 blandade / och lagde på pulsarne. Strobel-
 berger lærer at göra ett pulsplåster af wäder /
 eld / watern och jord / thet är / af Spinelwäf /
 Goth / Terebinthin och ältegräs. Någre
 tilbereda thet af Lüneburgiskt Salt / Sur-
 deg / Sttiska / och Spinnelwäf; Någre af swart

Prusteroth / Salpeter och Fiskon : Andre taga
 Swalegrås och Ruta / af hwarthera en hand
 full / Goth / Venedisk twål / Salt och Ätticka /
 så mycket som behöfves / til ett plåster / at på-
 läggas 2. tijmar förr än frässan kommer tågan-
 des. Af somlige tages Corinthen / Humbla /
 och Salt / af hwarthera fyra lod / stötes sönder
 tilsamman / och bindes på pulsarne. Somli-
 ge åter taga ruteblad fyra lod / och tuu fierden-
 dels lod senap / stöta them tilsamman och lägga
 på pulsarne. D. Fludd i Engeland beröm-
 mer mycket at binda wallkrassa (Iberis Nastur-
 tii folio) under fötterne. Man seer ock offta
 at the siuka äre förbundne om then ena sin lille
 finger. När man them frågar / hwad thet är
 wilja the intet uth ther med / fast man mycke
 wäl weet / at thet är en egghinna / som är bun-
 den om fingret. Månge säga / at the sluppi-
 frossan ther igenom ; som ock kan wara sant / al-
 thenstund en wäl afflädder eggehinna bunden
 om fingret / kan upwäcka en så stor förändring
 i kroppen / som thet starkaste Dropax, Vesica-
 torium eller Blåseplåster. Jag har sedt en
 Jungfru / som at påbunden eggehinna fick wär-
 i alla fingrarne / och hela then wänstra sidan
 samt faseliga kräkningar / hwilket skedde åh
 1713. i Maii månad / men slapp ändå intet fros-
 san / uthan hade then med sig til Brunnen
 D. Stiffer, Laborat. Chym. Spec. 1. cap. 7
 berättar / at han kändt gammalt folck / som fö-
 wärk och sweda skul måste gråta bitterliga
 Och som jag en annan gång märkt / at icke alle
 na

nast thet förbundna lilla fingret / uthan ock handen och armen svartnat / såsom en förberedelse til kalla branden / med starke ryckningar och convulsioner, så råder jag ingen til at bruka ett så åfventyrligt medel. Men hwadan en så stor werkan af en så ringa ting kommer / thet är swårt at säga. Stiffer menar / at eggehinnan är så tåat / at hon uthsluter alt wädret / så at Atmosphæra genom sitt tryckande gör thenna wårken: hwilket jag lemnar thet håhn.

Undteligen är man kommen til Trediedags frossan eller Quartan; wid hwilken Siukdom ingen Läkare ännu har inlagdt något beröm. Therefore har man ock ett gammalt Ordspråk: Hydrops, Quartana, Medicorum Scandala plana. Men ehuruwål at thenna frossan är ganska swår at botha / så bothar hon doch många andra swåra siukdomar / såsom Kaserij / Ryckningar och Mieltsiuka / när hon framsticker och wisar sig under then tiden man med sådane Siukdomar är antastad / som Hippocrates thet i sin tijd redan anmärkt. Denne Siukdomen är mycket långsam / således om then begynner om hösten. Man dör fuller sällan af thenna siukan; hwarföre ock Italianarne hafwa ett ordstäfwe: *Sopra quartana non suona campana.* Går aldrig bort / uthan at lemna något fehl effter sig uthi Inselfworne / antingen med mieltans upswällande och hårdhet / eller lefrans förstoppelse / hwar af följer en bleekgohl fuhl hyy / Wattusoth Skörbiugg / Inselfwornas slapphet / ångslighet /

het / och mycket annat ondt. Jag har sedt ett
 Kopparstycke / hwarest Sundheten satt på en
 hög Thron / och hade en hoop Siukdomar i
 kring sig / som stodo på knän / och bodo om hielp
 och undsättning ; men Fierdedags frossan hade
 tagit up sina kläder / wiiste bakdelen / och syn-
 tes som skynda sig bort thet fortaste hon hinte.
 I medlertijd / ehuru ock swår thenna Siukdo-
 men är / har doch mången ther ifrån blifwit
 hulpen genom the medel och uthwägar / som
 långsam förfarenhet wiist wara tienliga och
 brukeliga. Swad någre skrifwa om ett sted-
 blad fornbrånwijn blandadt med bomolia /
 emot quartan, tyckes mig wara af intet vär-
 de. Merendels tiena här the samma medica-
 menter, som uthi Annandags frossa. Kina-
 barken gör mycket til saken / så wäl i frydde-
 wijn / som i pulswer. Men skulle man draga
 någon fasa therföre / kunde tå Baggesotha til
 pulswer stött intagas uthi febergräs watn / förr
 än febern påkommer / och ibland några drop-
 par Stink-Spiritus, hwilket mig synes wara
 ett godt medel til thenna Fierdedags Skäls-
 wans fördrifwande. Man wil ock göra myc-
 ket fiås af Auro fulminante til några gran
 intagit. Somliga taga Muscum Catharti-
 cum, koka then i watn / och dricka lagen ther
 af. Andre berömma ett fierdedels lod af Må-
 starörts roth i wijn intaget förr än febern öf-
 werihlar. Thet som följer / plåger göra god
 werkan: Man tager Kin-Kina Barkens / Bag-
 gesothas / febergräsets / Cardebenedichts /
 Storm

Stormhattis gråsets och Theriak's Extract,
af hwarthera ett fierdendehls lod / hwar på
man slår Spiritus Tartari och Stinck-Spiritus,
så mycket som behöfwes / och låter thet uthdra-
gas til en Tinctur, hwar af man tager 30. a 40.
Droppar hwar dag / särdeles tå / när frossan
skal komma.

Men skulle ock hända / at intet af thesse
uprechnade / eller the flere medel / them man
för förtheten skull förbi går / något hielpa til
Hwardags frossans / Hwarandags frossans
och Trediedags frossans bothande / så är thet
högst nödigt / at man antingen brukar Skör-
biuggs Drycker / eller then säkra Salivation och
Dregelcuren / hwilken alla andra inwärtas
medicamenter wijda öfwertressar / hwar om
i min book om Dregelcuren wijdlyfftigt omrö-
res / som ock intet annat och bättre medel än-
nu är kunnigt / så wida jag thet weet; eller
ock at begifwa sig til Surbrunnen / hwilken
icke allenast har then krafften at upblanda /
uthskolia / diluera och sönderdela bloden / så
wål genom sitt fina watern / som genom sin
Vitril och Swafwel och the flera ingredi-
entier, uthan ock fast bättre styrka the
slappa inelsswor / än något annat medica-
ment, särdeles om thet til kommer en
god bewegning och kropsens rörelse / sinnets
förmögelse / och godt förtroligt Sällskap / på
en wål belägen ort. Men som thet skeer med
andre medicamenter, ja äfwen med China
Barken / at the intet hielpa / om man eiji acht
taget

tager råtta tijden och stunden / på hwilken the böre intagas; så är thet ock med Surbrunsbrukandet wid frossan: ty om man icke weet på hwad tid och til hwad mått man skal dricka för then eller then frossan / så blifwer man ingalunda hulpen. Och ther wid skönies bäst then närwarande Bruns-Medici hurtighet och erfarenhet. Ja / man weet exempel / at någre genom kallt watns drickande hafwa bortat sig för frossan.

Hwad then så kallade Torst-febren angår / så plåger then bothas på thet sättet / at man söker bringa bloden meer / än wanligt är / til the Dehlar / som i munnen med Torstblemmer angripne äre / på thet således thesse blemmer måge snarare genom then tilförde wårskan kunna losna och affalla. Thetta sker / då man dricker en drick / kokad af Pastinackor / Socferrötter / China roth / Sarsaparill roth och roswor / med något korn / hwilken uthblandas med Syrup. d. Alth. fern. och sedan drickes heel warm / och offta / til ett halft qwarter hwar gången. Ther näst söker man uthwårtes at bringa Torstblemmorna til affall / hwilket sker / när man brukar flitigt och esomofftaste ett gurgelwatn / som på thetta sättet kan göras: Man tager bladen af Kattost / Björneram / Högfattost / Dag och Matt / Kåpegräs / Kongslus / och Bingelgräs af hwartera fyra lod / Högfattost roth tuu lod / och roswor 6. a. 7. stycken / thetta kokas i watn / uthpressas sedan genom ett linne til ett stop
ohn

ohngefähr / hwar til man sedan inmånger
 fyra eggegohlar / och sex lod Rosenhonig. Skul-
 le thet och hånda / som fast offta händer / at
 thesse blemmor begynna anstickas af warma
 Branden (Gangræna) kan man them pensla
 med effterföljande / så länge och til thet at blo-
 den går uth : Man tager Siölöks = ätticka fy-
 ra lod / Ægyptisk Salfwa tuu fierdedels lod /
 Kopar = Vitriol en Scrupel, Theriacal spiritus
 fyra lod / med något annat / som man tycker / och
 thet tilsamman blandar. Så snart blemmor-
 ne äre affallne / bör man hafwa något lindrigt
 medel wid handen / såsom til exempel : Tag
 hwijt walmoge Syrup fyra lod / grädda 3. lod /
 2. eggegohlor / och Rosen watn fyra lod. Blan-
 da thetta / och hålt i munnen / som tijdast : eller
 bruka Gelée at swälja ned listet i sender. Och
 så snart febern har lagdt sig / urinen begynner
 sättia sig / och pulsen går fritt / bör man nödwän-
 digt bruka en stärkande dryck / uthkofad af gohl
 Skräpperoth / Kin-Kina, Tamarisken bark /
 och återmönieblad / hwar til lägges någon Sy-
 rup ; och sedan thet är bestådt / sluter man cu-
 ren med ett lindrigt laxativ, som kan göras på
 thetta wijs : Tag Rhabarbar ett och ett halfft
 fierdedels lod / gohla Myrobalaner 3. lod / koka i
 watn / sija uth til 6. lod / blanda thet til Purger-
 cichoreen Syrup tolf fierdedels lod / och bruka
 thet ; hwilket lindrigt werkar / och slemmet uthur
 magen och tarmarne affstryker.

Thet Tredie Stycket / Om Kin-Kina Barkens Natur och Egenkap.

Du ting äre besynnerliga / som mig an-
ledning gifwit / at skrifwa något om
Kin-Kina Barkens Natur och Egen-
skap. Thet ena är / thes stora nytta / och thes
underliga werkan wid Frossan och andra Siuf-
domar: thet andra är / at så många hafwa en
skyy för thetta ädla medicamentet, förmenan-
des thet wara ett gifft / och at man thet igenom
får wärk och obögelighet i ledarne / samt mycket
annat ondt / som the plåga uprechna. Hwad
thetta senare anbelangar / så hafwa the thet för-
re at tacka sig sielfwa / althens tünd the äre otål-
lige / och wilia straxt bothade warda. Men
then wärken och Rännfleenen och then obögelig-
heten i ledarne kommer ingalunda i någon måt-
to af sielfwa Kin-Kina, uthan orsaken är i krop-
pen tilförende / thet är / en hoop seegt Flemm / som
Naturen icke får lof at utharbata och sönderde-
la / enär patienten wil med otålighet straxt blif-
wa qwitt sin frossa. Och när sålunda Natu-
ren af medicamentet blifwer hindrad i sitt
werk / blifwer thetta Flemmet sedan orsaken til
skörbiugg / gicht / och obögelighet i ledarne;
hafwandes then lärde Thomas Sydenham al-
drast först wiist / at Kin-Kina, när then alt för-
bittijda och i myckenhet brukad warder / gör en
men-

menniskia bögelig til Störbiugg / som kan sees af thes boof d. Febb. Sect. 6. cap. 5.

Thenna Barken kallas af Indianerne Gannaperide, warder ock kallad Kin-Kina, China China, och af Spaniorerne Palo de Calenturas, thet är feberträd. Växer / som alle andre läkedomar / af en händelse wara upfunnen / och sedan genom Sörfarenheten i sin werkan stadfastad blifwit. War intet bekant förr än åhr 1640. fastom Christophorus Columbus långt tilförende hade West-Indien upfunnit; hwilket skal wara skedt af hath och illwillia / som Indianerne hafft för the Europæiske folken / särdeles för Spaniorerne. Cannaperide eller Kin-Kina växer uthi West-Indien uthi Konungariket Quit, icke långt ifrån Staden Loxa i Peru. Är ett litet träd / men fullt med qwistar och grenar / har blad som Blommonträd / hwilke smaka kryddachtigt. Har hwiitblåå blommor / som ett Granatåple träd / men bär ingen frucht / lijka såsom thet skulle willia lemna all sin krafft åth Barken / som med mera kan sees af ett bref / thet en Köpman från Genua, M. Antonius Bollus uthgiffwit hafwer. Spånor och blommor af thetta träd hafwa ingen bitterhet uti sig / Duga ock intet för febern; men kådan / som uthswettas / samt Fröön / som på Spansto kallas Pipita de quina, hafwa någon krafft / Doch icke så stor / som Barken / hwarföre man ock ther wid har förblifwit.

På hwad sätt thetta härliga Läkewöthet är
wor

Det them Europæiskom folkom först bekant / berättar Bollus således : Vice-Konungens i Peru, Grefwe del Cinchons fru låg ganska illa sjuk af en Annandags frossa i Lima, som är hufvudstaden i Peru; hwilken frossa skal thet i landet wara mycket gångse / och rätt swår. Nyctet om hennes opaflighet / (som thet gärna skeer med förnämt Folck / ty them fattiga frågar ingen effter /) fördes långt i kring / så at thet ock kom til Gouverneuren i staden Loxa, hwilken strax thet på skref Vice-Konungen til / at han hade ett Låkeböte / hwar igenom han förmente sig kunna straxt hielpa Vice-Konungens fru til helsan. Så snart fruen thet fick höra / samtyckte hon thet til / tog thet in / och emot allas förmodan blef frisk. Hwar uppå straxt thet ta medicamentet i staden Lima och thet om kring fick namn / och kallades : Grefswinnans pulfwer. När nu thenne Vice-Konungen kom hem från Peru til Spanien / begynte man nog tala om thet: a nya feberdrifwande medlet / så at thet år 1649. icke allenast war bekant öfwer hela Spanien / uthan ock uthi Rom, hwarest Cardinalen Johannes de Lugo thet aldrast först låt bruka för them fattigom / som ock Jesuiterne thet samma gjorde / hwar af thet blef kalladt Pulvis Patrum eller Jesuit-pulfwer / hwilket namn har i Engeland skrämt mången ifrån thes brukande / liksom thet wore af Jesuiterne förfärdigat til protestanternas förderf och skada / som Richard Morton berättar d. Morb. Univers. Acut. Exercit. l. cap. 7. p.

m. 126. Men icke långt ther effter blef thet ifrån sielfwa Peru fört til Staden Brüssel i Brabant af Hollendaren Michael van de oude Mølle, som Jesuiten Chifletius skrifwer d. Pulv. Febrif. Peruv. cap. 1. p. 4. & 5.

Och som thet går til med all ting i werlden / så gick thet äfwen med Kin-Kina. Then ene berömde thet högeligä; hin annan lastade thet / och om någon dödde ett år eller mera / sedan han brukadt thetta Läkbothet / sköt man straxt orsaken på China, och lade jämwäl thetta ther til / at ingen kunde lefwa i siu år / som hade brukadt China-Barken. Någre begynste ock skriffteligen ställa up en Action emot thetta medicamentet, bland hwilka war Rochus Casatus, Joh. Chrysoftomus Magnenus Professor i Papia, then ofwan nämnde Chifletius, och Vopiscus Plempius, som i thenna saken tapert emot China-Barken skrefwo och libellerade, särdeles Plempius, så at ock Badus om honom skrifwer / at han af illwillia betagen / med mund / tand / tunga / soth och penna söft med all flijt China-Barken at förtrampa / döda och nedertysta. Men Kin-Kina hade ändå öfwerhanden / och genom lärda mäns skriffter erhöft segren / bland hwilka war Gaudentius Brunacius, Rolandus Capellutius, Antymus Coningius eller Honoratus Faber, Rolandus Sturmius och Sebastianus Badus, som med gode och giltige skähl bewijste / at Kina-Barken icke war giftig / uthan ett af Gud alsmächtig wälsignat medel emot frossan.

Men

Men hurulunda och på hwad sätt Kina-
 Barken sin werckan gör i frossans håmmande-
 thet är swårt at säga. Hwar och en har sin me-
 ning i thenna saken. Antymus Coningius
 menar thet komma af Barkens fjna dehlar /
 hwar igenom slemmige wättskor i kroppen war-
 da sönderdelade. Gaudentius Brunacius
 troor / at thes werckan härrörer af thes wärma
 och torcka / hwar med han skal kunna botha fros-
 sor / som effter hans mening bestå i köld och wä-
 tha; moth hwilken utlåtelse Professorerne i
 Placentia sig starkt hafwa yttradt. Rochus Ca-
 satus skref emot China-Barken för then orsa-
 fen / at han mente honom på samma sätt werka
 i kroppen / som walmogesafft eller Opium, och
 therföre icke borde brukas. Rolandus Stur-
 mius har nästan samma mening / som Hono-
 ratus Faber, at Kina har krafft at uplösa och
 skilia then slemmiga bloden / förmedelst sina
 dehlars finhet. Melchior Friccus äfwen i sin
 boof om Giffit / menar China-Barken på sam-
 ma sätt werka / som Arsenicum emot frossan
 genom slemmets sönderdelande. Sebastianus
 Badus har samma mening som jag / sägandes
 sig thet intet rätt wetta. Richard Morton
 åter menar / at frossan består uthi en förskänd
 Genosafft / och at Kina-Barken ther wiid
 thet måsta uthrättar / på sätt och wijs / som
 ingenförstår.

Thet är swårt at förklara på hwad sätt
 frossan genom China fördrifwes / althenstund
 man intet ser något särdeles Naturens uthkast /
 hwar

hwarken igenom swett/ stohlgång eller urinen. Ibland kan fuller hända / at Kina-Barken laxerar, men thet kommer / som mig tyckes / ther af / at pulvret är groft / emedan man weet / at alle osmältelige saker öppna stohlgången / så som kirskårs stenar / fiskebeen af nors / råfor / och annat. Ser man Chymice til sielfwa Barken / så tyckes han bestå af trenne dehlar / en jordachtig och grof / en kådachtig / och en saltachtig ; görandes således ett Sal Saponaceum amaricans. Then första dehlen stärker och adstringerar alla the slappa dehlar / som honom förekomma / at the således warda skickelige til sitt ämbete / thet är / sönderdela hwad seegt är / och göra en god blod. The måste frossor komma af en slapp och förskämd maga. Hwad the twänne senare uthrätta / är ei så wißt. Så offta man tager China in / stadnar frossan / särdeles om man ther wid håller kroppen stilla. Hwar af synes wara bewiisligt / at China-Barken / så offta then intagen warder / kommer hiertat til at med mindre krafft draga sig tilsamman / och således förhindrar thet stremmet / som är närmaste orsaken til frossan / at komma til the finesta ådrorna / och ther stadna. Hwilket ännu mera styrkes ther uthaf / at then lärde Professor Homberg i Paris, har kofadt Barken länge i watn / fjladt krafften ther ifrån / then inspiseradt och genom elden låtit uthdunsta watnet / tils thet öfriga blifwit tiocft som en Pill-deeg / sedan giordt piller ther uthaf / hwilke icke allenast sedt uth som

opium och luchtat som opium, uthan ock hafst samma krafft at stoppa durchlopp och andra starka störningar genom swetten och urinen, samt hindra hiertat i sin uthspånstighet och sammandragande / fast the doch intet hafst then krafften at göra sömn; som wijdlyfftigare är at låsa uthi then så kallade Histoire de l'Acad. Roiij. des Scienc. Doch weet man icke ännu / at opium bothat frossan. Och lærer thenna döfwande China=Barkens krafft eij allenast wijsa sig wid hiertat / uthan ock wid pulsådronna / ja kanskee aldramäst wid Senosafften / och uthdunstningens eller then osynliga Transpirationens uprättande och wid macht hållande; som i min book om Giffit wijdlyfftigare warder uthfördt. Thetta är min tanka här om / hwar med jag doch ingen wil wara emot / uthan lemnar gärna hwarjom och enom frijt / at troo här wid / hwad honom hållst behagar; wäl wettandes / at til en rätt förklaring af medicamenternas werlande i menniskians kropp / fordras tusende resor mera förstånd / och mycket bättre tijd / än jag äger.

Thenne Kin-Kina Barken seer gohlbrun uth / och har sina ränder och gårar icke ända långs / som annan bark / uthan twärts öfwer; luchtat något särdeles unfot: förfalskas mycket med andre tråds bark / then the twätta i Aloë watn / så at han i förstone från åhr 1649. til åhr 1663. som Badus skrifwer / effter then Romerska Chifletii ordinants / aldrig högre bruktes til en feber; än tuu fierdedehls lod / thet

thet man nu intet kan hinna med 6. lod / och kan skee offta icke med ett halfft skålpund så mycket utbrättar. Torde hända / thet girugheten är så stor worden / at Kina-Barken förr af träden afflös / innan then är mogen / så han ock intet duger. När bönder här i landet wilja barka / och menta hudar med wijdebark / måste the taga then som mogen och gammal är / eliest är then intet nyttig / och warda huden the igenom eij til then wederbörliga stråfheten brachte ; som allom bekant är. Then rått Barken smakar wäl och litet bitter. När man then tuggar eller bryter / är han mycket stöör / men then som seeg är och limmig / är falst / och med någon tillsats öfwer Dragen.

3 förstone och så China nys war införd til Europa, bruktes then merendels til pulfwer stött / hwilket togs in i hwitt wijn / och / som rått nu sades / war dosis tu fierdedehls lod / hwilket man intog på en gång / litet förr än frossan skulle komma. Sedermera har man begynt at bruka thetta medicament icke allenast för sig sielst / uthan ock med andre sammanblandadt til pulfwer på en heel annan tid. Man brukar ock låta feberbarken genom wijn uthdragas ; undertijden blandar then med Rosen-conserv til ett moos / eller med Balmoge = Syrup til en Latweg / blandandes ther inunder några andra saker / som man tycker wara tienliga och nödiga / hålft effter man intet altijd kan wara försä-

Erad om Barkens godhet och uprichtighet uthi
 thesse bedrägelige tijder. Helvetius berättar
 Trait. des Malad. p. 205. at en Engelsman/
 Talbor wid namn / har aldraförst til Frank-
 riket infördt thet maneret / at sättia Bar-
 ken i wijn / så han ock undertijden blandade
 ther til giffroth och Opium. Men thenne
 Talbor warder af sin Landsman / then lärde
 Morton, kallad gwacksalware. Somlige
 bruka at koka Chinabarken med wijn / som-
 lige med watn. Helvetius har en China-
 Ptissan, som tyckes wara god: man tager tuu
 lod China, Cryst. Mincr. ett fierdedehls lod/
 luttet Lakrits roth / och kokar uthi 3. qwarter
 watn / sijlas sedan och drickes ther af ett halff
 qwarter i sänder tre gånger om dagen. Mer-
 bem. Adrian Helvetius har ock påfunnit
 ett maneer att botha frossan genom Kin-
 na barken / uthan at taga någon ting in ge-
 nom munnen / hwar om han en litten book på
 Fransösko trycka låtit / och then dediceradt
 äth Konungen i Frankriket / Ludwig hin
 Store och XIV. Konsten består ther uthin-
 nan / at Kin - Kina brukes uthi Clysterer.
 Thenne book är sedermera på latin öfwer-
 satt. Och ehuruwäl thet intet kan slå felt /
 hwad Helvetius i thetta måhlet skrifwer / Doch
 skulle thet hoos of i thesse swåre tijder wara
 alt för dyrt och kostsam. Men för Helve-
 tio war thet intet swårt / at upfinna något
 färdels i Läkarekonsten / althenstund han för
 ett enda påfund om rothen Hypecacuanha,
 af

af sin Konung Ludwig hin Store / fick 1000. Louis d'or, som han sielf thet säger i ofwan-
 rörde Trait. d. Malad. p. m. 263. Sint Mæ-
 cenates, non deerunt, Flacce, Marones.
 Doch är Ludwig hin Store och XIV. redan
 Död bleswen.

Alt affskrifwa åthskilliga recepter är ei
 min wahna. Månge äro ganska gode för
 them / som the äre skrifne före / på then åhr-
 sens tijd the äre skrifne / och uthi then lands-
 orten thet the äre upsatte; men at willia följ-
 ia them effter altijd och allestädes / thet går
 intet an. Thersföre seer man / at thet går illa
 til ibland / när man wil altförmycket låna
 uthaf andre / jämwäl ock / när man wil lå-
 na recepter af andre för frossan eller the fle-
 re Siukdomar / som kunna warit skrifne uthi
 heelt annat affseende / på en heel annan åhrsens
 tid / för en heel annan person til ålder / löhn /
 gemöthe / Lefwernes art / och hwad mera /
 som en förständig Läkare efftersinnar / när
 recepter skrifwas. Och så wijda ingen men-
 niska kan wara thy andro så lijf uthi alt / at
 ju icke någon ting skillier / så är thet också omö-
 geligt at ett recept kan brukas för någon an-
 nan / än för then / för hwilko thet skrifwit
 är. Och tå man menar sig här igenom spa-
 ra något i penningepungen / förlovar man
 mycket af then ädla Helsen / som är fast me-
 ra än både Gull och Silfwer. Thet hände
 för try åhr sedan / at iag war kallad til en
 Camererare wid S. Clara Kyrka / hwarest

en Jungfru låg sjuk af frossan. Camerären, som mig efftersändt / war intet hemma / uthan hans fru / hwilken mig intet kände / eij eller wiste mitt namn. Jag frågade Jungfrun hijt och tijt om sin Siukdom / och om hon något hade brukadt? Fruen swarade / at hon brukat D. Linders feber-moos / men intet hulptit henna någon ting. Jag frågade om the kände Linder, och om han varit ther? Fruen swarade neij / uthan en Apothekare här i Staden hade lagat tilhopa thetta moset effter hans recept för en annan. Så kunde jag intet längre hålla mig / uthan sade / at thet war iag / som the talte om / och förhölt them / huru illa the göra i sådant måhl : skref ock något annat up at bruka för Jungfrun / hwar af hon blef frisk. Wår HErre tager bort sin wälsignelse / när man intet går rätta wägar / uthan i hwimstos griper til the medel / som äre aldeles orientlige och orijmlige. En läst du ger eij för alla fötter. Barnaskoor skicka sig intet äth gammal mans soth. Witur Man skal hafwa styrilse adra manna. Thet är ock gammult ordqwädi: Nattskåwa wit och Råf unga koste äru odryg. R. St. lib. 9.

Men thet måste man nödwändigdt i acht taga wid Kina-Barkens brukande / at / fast om man effter något intagande skulle slippa frossan / bör doch effter en 8. eller tijo dagars förlopp samma Läkeböthe två eller tre gånger / äfwen som tilförende / intagas / til thes at Månen giordt sin fulla omgång / på thet man icke

icke wid Ny eller Nedan / eller Dwarter-
 skiffen / måtte åter förspörja någon känning
 af frossan. Ty at lufftens och wäderlekens
 hastiga förändring och omskifte / från hett til
 kalt / från kalt til hett / från regn til torra /
 från torra til regn / från tiock lufft til klar / från
 klar til tiock / gör stora ändringar i wår kropp /
 ther på twiflar nu ingen mera / och är thet en
 afgjord sak. När ock then / som således blif-
 wit frij för frossan / achtar sig för köld och kalt
 wäder / och brukar en god Diæt med math och
 dricka och andra saker / intet förbittijda wägar
 sig uth i lufften / fast han sluppit frysa en gång
 eller annan / eij eller begifwer sig straxt til seeg
 och slemmig math / färsk fisk / åhl / Glom /
 Nors / Ostron / Ströming och dylikt / kan
 han wara säker ther på / at frossan skal wara
 borta. Alle foglar och all färsk fisk / tå the ätas
 i sielfwa fogle eller fiskeleken / kunna eij annat
 än förorsaka en frof feber. All kärlek begyn-
 nes ju med en frossa och darrning / och lyctas
 med hetta. Och är undran wårdt / at något
 diur warder ätit / tå thet är uthi sin brunst :
 ty föruthan thet / at skapelsens werck ther ige-
 nom hindras / så sker ock något annat / som på
 ett annat ställe skall omrördt warda.

Skulle thet doch emot förmodan hända /
 at alt thetta oachtadt Frossan ändå wille sig in-
 finna / så måste man thetta icke tilräckna Läka-
 rekonsten eller Kin - Kina Barken / eller Läka-
 ren ; som ingen ting mera med alt sitt wett för-
 mår uthrätta / än thet Gudi så behagar / hwil-
 ken

ken är then ypperste Läkaren/ och kunde med ett enda ord så nepfa Skålfwofothen på Konungs mansens Son/ och Simons Swåra (Joh. 4. v. 52. Luc. 4. v. 38.) at then straxt måste wijta och biuda fahrwät; williandes man för thet öfriga ingalunda förmoda/ at någon Christen Läkare finnes af then obetäncksamhet och ogudachtighet / som skulle thetta medel för frossan vara alt för giint och kort / och således blifwa skadeligt så wäl för sig som för Apothekaren, när hwar och en på thetta sättet kunde botha sig sielf. Thetta anstår ingen ärlig man at göra / som bör / så wijda G U D honom nåd förkåner / alt sitt wett och förstånd / sin tiid och stund använda til sin nästas hielp och uprättelse/och intet gömma Guds gåfwo i bokskåpet.

Thet wore sluteligen til önsfandes / at en Läkare / som i thesse swåre krigstijder för all sin möda och mången sömnlös natt / föga mera får til löhna / än hwad L. Apulejus fördom uthi sin Apologia pag. 189. på staten upförer: Continuatio literati laboris omnem gratiam corpore deterget, habitudinem tenuat, succum exorbet, colorem obliterat, vigorem debilitat, kunde doch af otacksamt och obetäncksamt folck blifwa omisfyrmad och oförtald. När han ock intet för sina wissa orsaker skuld mera hinner upwachta / wore tå bättre / at betäncka sig om någon annan orsak til thes utheblifwande / än at tala illa om thes förordnade medicamenter; som mig nyligen är wedersfarit med ett

Vomitiv. Men hwem kan hindra folcket tala illa / när the intet gitta tala wäl? En Läkare far ändå lijkafullt fort uthi sitt goda uppsätth / och på sitt samwete handterar all ting ährliga; fruchtandes sig alsintet för Ufröund och Illwillia: som han ock i sådant sinne är försäkrad / at Dygd och ährlighet står fast erwinnerliga /

Ut pelagi rupes, magno veniente fragore.
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet, scopuli nequidquam & spumea
circum

Saxa fremunt, laterique illisa refunditur
alga.

Hwilka Virgilii verser lib. 7. & 10. Æneid. min landsman / then store Swenske Poëten, således på ett ställe har öfversatt:

Klippan mitt i Hassens swall
Wid sin foth orörlig blifwer /
Fast mång wåg med ijsfrigt fall
Tusend stöter henne gifwer:
Klippan står doch på sitt rum;
Hassens wrede går i skum!

Gifwes tillkänna / at uthi detta
Booktryckeriet finnas tilköps / Herr
D. Linders Tanckar om Matkar och
Skrijdsfå i Menniskians kropp. Item
des Flora Wiksbergensis.

